

**ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ БЕЗОРИЛИК ЖИНОЯТИНИНГ
ПРОФИЛАКТИКАСИ БЎЙИЧА ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БЎЙИЧА
ИЛҒОР ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7882997>

Шукруллаев Шохрух Саъдулла ўғли
ИИБ Академияси 3-босқич курсанти

Аннотация: Ушбу мақолада тадқиқот мавзусининг долзарблиги, профилактика инспекторининг безорилик жинояти профилактикаси бўйича фаолиятини такомиллаштириш бўйича тушунчаси, профилактика чоратadbирларининг бугунги кундаги ҳолати ва амалга оширишнинг ўзига хос хусусиятлари. Бундан ташқари профилактика инспекторининг безорилик жинояти профилактикаси бўйича фаолиятини такомиллаштириш бўйича нормаларнинг амалиёт таҳлили ҳамда ушбу фаолият бўйича юритиладиган процессуал ҳужжатлар, ушбу фаолиятдаги муаммо ва камчиликлар, шунингдек, айрим турдаги мавжуд муаммо ва камчиликларни бартараф этиш бўйича бир қатор таклифлар. Профилактика инспекторининг безорилик жинояти профилактикаси бўйича фаолиятини такомиллаштиришни ташкил этиш бўйича илғор хориж тажрибаси ҳамда миллий қонунчилигимиздан фарқли ва ўхшаш томонлари, шунингдек, юқорида келтириб ўтилган жиҳатларидан фойдаланган ҳолда ушбу фаолиятни такомиллаштириш йўналишлари ёритиб ўтилган.

Калит сўзлар: Профилактика инспектори, такомиллаштириш, илғор хориж тажрибаси, нормаларнинг амалиёт таҳлили, безорилик жинояти.

КИРИШ

Бугунги кунда профилактика инспектори жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлашда Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, жамоат хавфсизлигини куриклашда давлат хокимияти таянадиган махсус ижтимоий иниситутга айланиб колди.

Мамлакатимиз ташқи сиёсатида Марказий Осиё минтақасига устувор аҳамият қаратилмоқда. Чунки Марказий Осиёнинг қоқ марказида жойлашган Ўзбекистон ушбу минтақа барқарорлик, изчил тараққиёт ва яхши қўшничилик ҳудудига айланишидан бевосита манфаатдор. «Тинч-осойишта, иқтисодий жиҳатдан тараққий этган Марказий Осиё – биз интиладиган энг муҳим мақсад ва асосий вазифадир»⁹⁴.

⁹⁴ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи // Халқ сўзи. – 2017. – 20 сент.

Турли давлатларда маъмурий ҳудудларда жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлаш фаолияти турлича йўллар, усуллар билан таъминланади. Ушбу соҳада ҳар бир давлат ўзига хос тажрибага эга бўлиб, уларни ўрганиш ҳамда юртимиз жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлаш тизимига татбиқ этиш бугуннинг долзарб талабларидан биридир. Маъмурий ҳудудларда жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлаш борасида хорижий давлатлар тўплаган тажрибани ўрганиш бу масалага тизимли ёндашувни талаб қилади.

АСОСИЙ ҚИСМ ВА НАТИЖАЛАР

Ҳар бир давлатнинг жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлаш тизими бошқа мамлакатларникидан муайян хусусияти билан ажралиб туради. Бу борада ўзига хос тажриба **Россия Федерациясида** тўпланган. Мамлакат Конституциясининг 72-моддасига мувофиқ, қонунийлик, ҳуқуқ-тартибот, жамоат ҳавфсизлигини таъминлаш, шунингдек жиноятларнинг олдини олиш Россия Федерацияси ва субъектларининг биргаликдаги бошқарувида амалга оширилади.

Европа мамлакатлари орасида маъмурий ҳудудларда жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлаш соҳасида яна бир ўзига хос тизим **Германияда** қарор топган.

Мамлакатда жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлаш тизими марказлашмаган бўлиб, ўлкалар ҳуқуқ-тартибот хизматлари махсус тартиб бўйича давлат органларидан фарқланади.

Германияда маҳаллий ҳокимият органига раҳбарлик қилувчи шахс ҳудуддаги полиция ташкилотининг ҳам биринчи амалдори ҳисобланади. Бинобарин, айрим ўлкалар полициялари бутунлай ёки қисман давлатга қараса, баъзилари коммунал муассасалар ҳисобланади. Мамлакат жамоат тартибини сақлаш полициясида 160-165 минг нафар ходим хизмат қилади ²⁵.

Европа мамлакатлари орасида жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлаш соҳасида яна бир ўзига хос жиҳатга эга бўлган тизим **Францияда** шаклланган. Франция полицияси бугунги кунда Ички ишлар вазирлиги тизимида бирлашган икки асосий марказий инситут - Миллий полиция ва Жандармериядан иборат.

Франциянинг тўлиқ маҳаллий бюджет ҳисобидан таъминланадиган муниципал полицияси шаҳарлар ва бошқа аҳоли турар жойларида жамоат тартибини сақлайди ҳамда ҳавфсизлигини таъминлайди.

Осиёда маъмурий ҳудудларда жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлаш соҳасида ўзига хос тизимга эга давлатлардан бири **Япония** ҳисобланади. Мамлакатда полиция ташкил этилган 1874 йилдан 1947 йилга қадар бутун бир марказлашган тизим шаклланган бўлса, урушдан кейин 1954 йилда қабул қилинган “Полиция ҳақида”ги қонунига мувофиқ, давлат аппаратида полиция кучларига раҳбарлик ва умумий назоратни амалга ошириш

вазифаси тўғридан-тўғри Бош вазирга бўйсунувчи Жамоат ҳавфсизлиги давлат комиссиясига топширилган.

Жойлардаги Жамоат ҳавфсизлиги префектурал комиссиялари эса маҳаллий префектура губернаторига бўйсунди. Қонунга мувофиқ, жамоат ҳавфсизлиги давлат комиссияси ўз функцияларини амалда полиция бош бошқаармасига кўрсатмалар бериш орқали бажаради ²⁶.

Америка Кўшма Штатлари маъмурий ҳудудларда жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлаш бўйича дунёда ўзига хос тизим ва илғор тажрибага эга бўлган давлат ҳисобланади. АҚШда 18789 та маҳаллий полиция участкалари мавжуд бўлиб, уларнинг 13578 таси умумий тартибдаги маҳаллий полиция бўлинмалари, 3088 таси шерифлар идоралари, 49 таси штатлар бўлинмалари ва колганлари эса махсус юрисдикция бўлинмалари ҳисобланади.

Шу ўринда айтиш керакки, ҳалқаро тажрибадан дунёнинг кўпгина мамлакатларида жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларга қарши курашда фуқароларнинг имкониятидан фойдаланиш ижобий натижа бераётганлигини кўзатиш мумкин. Масалан, жиноятчиликка қарши самарали курашиш мақсадида Шотдландия ва Швецияда фуқаролардан ташкил этилган « штатсиз ходим » ,Исроилда эса кўнгиллилар фаолияти йулга қўйилган бўлиб, уларнинг хизмати олиб боришлари мазкур давлатларнинг қонун ва қонуности норматив ҳужжатлари билан тартибга солинган, Германия давлатида эса фуқароларнинг ҳуқуқий онги шунчалик даражада ривожланганки, кўчаларда фуқаролар дўконларда нарсалар сотишда ўғирлик жиноятлари содир этилмайди, ҳеч ким талон-тарож ҳам қилмайди. Туркия давлатида бир неча шаҳарларида эса полиция хизмати фуқаролардан жиноятчиликка қарши курашда, ҳуқуқбузарликларни олдини олишда ва бошқа ҳодисалардан хабардор бўлиш мақсадида кўчаларда сигналлар ўрнатилган, улар жиноят ёки бошқа хабарларини полицияга хабар бериб туради, бу айниқса шаҳарларда криминоген вазиятни бартараф этишга имкон беради.

АҚШ, Исроил каби ривожланган давлатларнинг илғор тажрибаларини чуқур ўрганган ҳолда, қўни-қўшнилари мулкларининг дахлсизлигини таъминлаш, оилавий-маиший муаммоларига барҳам бериш ва ўзи яшаётган жойда ҳавфсиз ҳудуд барпо этилишида ҳисса қўшиш бўйича ички ишлар органлари билан ҳамкорлик қилиш ва зарур хабарларни бериш билан шуғулланувчи **«Огоҳ қўшни» жамоатчилик тузилмаси**ни ташкил этиш, ҳар бир маҳаллада юзга яқин бундай жамоатчилик тузилмаси фаолиятини йўлга қўйиш таклиф этилади. Бизнинг мамлакатимизда ҳам жамоатчилик масканларининг ташкил этилиши орқали ҳуқуқбузарлик ва жиноятчиликнинг жилловини сезиларли даражада қўлга олдик. Бундай масканларнинг юртимизда

фаолиятини тўғри ташкил этсак, албатта, ҳуқуқбузарлик ва жиноятчилик кўрсаткичларини анча даражада камайтиришга эришамиз.

Россия Федерациянинг ҳам полиция тизими қуйидаги жиҳатлари билан бошқа хорижий давлатлар полиция тизимларидан фарқ қилади:

Жамоат тартибини сақлаш ва жамоат ҳавфсизлигини таъминлаш, жиноятчиликка қарши курашиш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва бошқа асосий вазифалар билан бир қаторда, коммуникация ва сервис хизматларини кўрсатиш, фуқаролар ишончини қозониш ва улар билан яқин ҳамкорлик қилиш, жамоат тузилмалари фаолиятига кўмаклашиш кабилар ҳам полициянинг муҳим вазифалари ҳисобланади. Жамоатчилик билан мустаҳкам алоқа ўрнатилганлиги полициянинг жамоатчилик назоратида бўлишини таъминлайди;

Коррупция ҳолатларини келтириб чиқаришга имкон берадиган кўпгина вазифалар (автотранспорт воситасига давлат рақамини бериш, ов қуролини сақлашга рухсатнома бериш ва ҳ.к.) полиция тизимида ходимлар томонидан эмас, балки замонавий компьютер технологиялари ва дастурий таъминотлари орқали амалга оширилади;

Полиция тизимида хизмат олиб борадиган ходимларнинг ваколат бўйичааси анча кенг. Масалан, полиция патруллик нарядлари транспорт воситалари ҳайдовчиларига нисбатан йўл ҳаракати қоидаларини бўзганлиги учун маъмурий баённомалар расмийлаштириши, гумон қилинувчи шахсларни ҳужжатларини текшириши, шубҳали буюмларни мусодара қилиши ва бошқа ваколатларни амалга ошириши мумкин;

Полиция тизимида департаментлар, махсус тайёргарликдан ўтган ҳолда танланган, замонавий махсус техник воситалар ва ўқотар қуроллар билан жиҳозланган патрулларнинг фаолияти самарали йўлга қўйилган.

Юқоридаги Россия Федерацияси тажрибасидан кўриниб турибдики, полиция ходимига кўпгина ваколатлар берилган. Бу эса жиноят ва ҳуқуқбузарликларни олдини олишга хизмат қилади ҳамда криминоген вазияти зарарсизлантиришга хизмат қилади.

Хорижий давлатлар жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлаш тизимида таянч пунктларининг тутган ўрни. Ўзбекистондаги таянч пунктларига ўхшаш тузилмалар Россияда “тартибни сақлаш таянч пунктлари” деб номланиб, уларнинг мақсади жамоатчилик асосида фаолият кўрсатувчи ташкилотларнинг фаоллигини ошириш ҳамда давлат органлари билан ҳамкорлигини яхшилашдан иборат. Тартибни сақлаш таянч пунктлари жамоатчилик органи ҳисобланиб, унга кирувчи жамоатчилик тузилмаларининг келишилган ҳолда фаолият Кенгашлар томонидан таъминланади. Россия Федерациясида ички ишлар органлари тизими милициядан полицияга ўзгартирилгандан кейин мамлакатда тартибни сақлаш таянч пунктлари “полиция участка пунктлари” сифатида номлана бошлади.

Полиция участка нозир полиция участка пунктларининг асосий субъектларидан бири бўлиб, уларнинг фаолияти Федерация ИИВнинг 2012 йил 31-декабрдаги буйруғи билан тасдиқланган “Полиция участка нозирларининг фаолияти масалалари”га бўйича буйруқ асосида ташкил этилади. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда полиция участка нозирларининг асосий хизмат вақти маъмурий ҳудудда ўтиши белгиланган бўлиб, улар жамоат бирлашмалари билан ҳамкорликда тадбирлар олиб бориш зарурати туғилганда полиция участка пунктларида фаолият кўрсатадилар. Ўтказилган социологик сўров натижаларига кўра, мамлакат аҳолисининг 70 фоизи ҳудудий яқинлиги ва тезкор ҳаракат қилиш имкониятини инобатга олиб, полиция участка нозирларига муурожаат этишни маъқул кўрадилар.

“Полиция тўғрисида”ги қонуннинг 7-моддасига кўра, полиция участка нозирларини маъмурий ҳудудда хизмат олиб боришга мўлжалланган бино билан таъминлаш, мазкур бинони мебель, тегишли техника ва алоқа воситалари билан таъминлаш федерал бюджет маблағлари ҳисобидан амалга оширилади. Россия Федерациясида полиция участка нозирларини лавозимга тайинлаш ва ундан озод этиш туман, шаҳар ички ишлар органи бошлиғи томонидан маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органининг розилиги билан амалга оширилади. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда полиция участка нозирларига, жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишдан ташқари, яна бир қатор вазифалар юклатилган.

Шунингдек, Россия Полициясининг бир қатор ҳудудий ички ишлар органлари тизимида полиция участка нозирининг ёрдамчиси лавозими мавжуд бўлиб, ушбу лавозимга қабул қилинган ҳар бир ходим туман, шаҳар ички ишлар органи бошлиғининг буйруғи билан муайян полиция участка нозирига бириктирилади ҳамда унинг раҳбарлигида хизмат қилади. Полиция участка нозирининг жиноят ва ҳуқуқбузарлик ишлари юзасидан мустақил процессуал қарор қабул қилишдан ташқари барча ҳуқуқ ва мажбуриятларидан унинг ёрдамчиси ҳам фойдаланишга руҳсат этилади²⁷.

Германия полициясининг аҳоли турар жойларида жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлаш билан шуғулланувчи энг қуйи тузилмалари ҳам тартибни сақлаш пунктлари ҳисобланади. Улар турли жойларда турлича: “Бош полиция вахталари”, “Полиция станциялари”, “Полиция постлари”, каби номланиши мумкин. Ушбу тузилмалар ҳам, таянч пунктлари сингари, кечаю-кундўз фаолият кўрсатади.

Японияда аҳоли турар жойларида жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлаш полициянинг қуйи бўғинлари полиция пост ва пунктлари томонидан амалга оширилади. Мамлакатда полиция тизимини такомиллаштириб боришнинг устувор йўналишларидан бири уларнинг жамоатчилик билан ҳамкорлигини кучайтириб боришдан иборат.

Бугунги кунда Япония давлатида полиция тизими шу қадар ривожлаганки, фуқаролар билан ҳар бир полиция ходими ўртасида яхши муносабат йўлга қўйилган. Буларни нималарда кўришимиз мумкин. Мисол учун ҳар бир полиция ходими ўзининг олдида тугма ва бир қанча рангда иплар ва игна олиб юрадилар. Мабодо кўчада кетаётган фуқаронинг кийимидаги тугмаси ўзилса, полиция ходими ўша фуқаронинг олдида бориб, унинг тугмасини тикиб беради. Бу албатта фуқаролар билан полиция ходими ўртасида яхши муносабат йўлга қўйилганлигидан далолат беради.

Хорижий давлатлар ички ишлар органлари жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини сақлашда бир қатор усуллардан фойдаланадилар. **Патруллик қилиш** бу борадаги асосий усуллардан бири бўлиб, ички ишлар органлари ходимининг айрим маҳаллий яшовчилар билан тўсатдан учрашиб қолиши эмас, балки маъмурий ҳудуддаги жамиятнинг барча бўғинлари билан фаол алоқада бўлиш, намунали ўзаро муносабат ўрнатиш ва маслаҳатлар бериш ҳақида амалий келишувлар тўзишга қаратилган режали тадбирларни назарда тутати²⁸. Кўплаб давлатлар ички ишлар органлари шахсий таркибининг 60-75 фоизини патруллик хизматлари ташкил этиши ҳам фаолиятнинг ушбу турига бўлган катта эътибордан далолатдир.

Патруллик қилиш ҳудуд ва жиноятчиликнинг интенсивлиги даражасини инобатга олган ҳолда ошкора ва ноошкора йўллар билан ҳуқуқ-тартиботга қарши тайёрланаётган ҳуқуқбузарликларни аниқлаш, уларнинг олдини олишга қаратилган тезкор, мақсадга йўналтирилган фаолият бўлиб, жиноятчига қарши жамият ҳимоясининг биринчи чизиғидир.

Патруллик нарядлари хизмат фаолияти мобайнида ҳуқуқбузарликларнинг олдини оладилар, яширинган жиноятчиларни қидириб топишда иштирок этадилар, бошқа тармоқ хизматлари учун керакли маълумотларни тўплайдилар ҳамда турли фавқулодда вазиятларда фуқароларга ёрдам кўрсатадилар.

Хорижий давлатларда жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлашда кенг қўлланиладиган усуллардан яна бири “**муаммони ҳал қилиш**” бўлиб, у полиция томонидан қўлланиладиган замонавий усулларни ўз ичига олган янги иш усули ҳисобланади²⁹. Эътибор берсак, полициянинг анъанавий иш усули ҳуқуқбузар ёки жиноятчининг шахсини аниқлаш ва уларни жазолашга қаратилган. Бироқ, ишга бундай ёндашиш ҳамма вақт ҳам кутилган натижани беравермайди. Муаммони ҳал қилишда полиция жамиятда ҳуқуқбузарлик ёки жиноят содир этилишига олиб келадиган муаммо ва сабабларни ўрганади ҳамда уларни бартараф қилиш чораларини кўради. Қолаверса, мазкур усул жиноятга мойил шахсларнинг жиноий йўлни танлашига сабаб бўладиган, ҳаётдаги мавжуд муаммоларни аниқлаш ҳамда бартараф этишни назарда тутати ва кенг жамоатчилик ёрдамига таянади.

Бугунги кунда муаммони ҳал қилиш усулининг жамиятдаги ўрнини мунтазам равишда ўрганиб бориш мақсадида Европа давлатларининг

кўпчилигида “САРА”, “Муаммони ҳал қилиш модули”, “Муаммони ҳал қилиш учбурчаги” деб номланган турли моделлардан фойдаланилади. Бу моделлар муаммони ҳал қилишнинг турли босқичларида уни самарали амалга оширишга шароит яратади ҳамда мазкур усулнинг фуқароларга берган нафани баҳолаш имконини беради.

Юқоридаги илмий таҳлиллар ички ишлар органларини бошқаришнинг полиция тизими қарор топган мамлакатларда ҳам маъмурий ҳудудларда жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлашда жамоат тартиби ва ҳавфсизлигини таъминлаш шакл ва усуллари ўзига хос ўринга эга эканлиги яққол кўрсатади.

ХУЛОСА

«Бугун биз давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тубдан янгилашга қаратилган инновацион ривожланиш йўлига ўтмоқдамиз. Бу бежиз эмас, албатта. Чунки замон шиддат билан ривожланиб бораётган ҳозирги даврда ким ютади? Янги фикр, янги ғояга, инновацияга таянган давлат ютади»¹. Президентимиз томонидан бундай фикрларнинг ўртага ташланиши бежиз эмас. Бугунги ҳаёт, тараққиёт, янги ғояларни, янги фикрларни, ҳар бир соҳада илм-фан билан ҳамкорликни талаб қилмоқда. Инновацион ривожланиш ҳаётини заруратга айланмоқда. Бу жараён бевосита ички ишлар тизими фаолияти билан ҳам боғлиқ. Зеро, мамлакатимизда 2022 йил «**Йошларни куллаб-куватлаш ва фаол махфлла йили**» деб эълон қилиниши ҳам ички ишлар тизимида жиддий ислохотларни амалга оширишни талаб этади.

Бугунги кунда, профилактика инспекторининг криминоген вазиятни таҳлил этиш фаолиятини ўрганиш ва баҳолашда шубҳасиз безорилик ҳуқуқбузарлиги сабабларини аниқлаш ва бартараф этиш чоралари кўрилмоқда. Мамлакат ичидаги жинойтчилик доимо давлат органлари ва жамоатчилик томонидан қаттиқ назорат қилиб борилади. Жинойтчилик кенг авж олиб кетишига йўл қўймаслик мақсадида бир қатор ўзоқ муддатли чора-тадбирлар ишлаб чиқилмоқда ва улар жинойтчиликка қарши кураш стратегиясини белгилаб беради. Ҳар қандай жамиятда жинойтчиликка қарши кураш, унинг сабаб ва шароитларини бартараф қилиш энг асосий долзарб муоммалардан биридир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.Каримов. 2007-йил 25-октябрь ички ишлар идоралари ходимлари куни байрами муносабати билан йўллаган байрам табригида. Тошкент- 2007-йил Поста.

2. Конституция - эркин ва фарован ҳаётимиз, мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг мустаҳкам пойдеворидир.Прездидент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул

қилинганининг 25 йиллига бағишланган тантанали маросимида. 2017-йил 8- декабрь Ҳалқ сўзи.

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 2022 йилнинг 9-февраль куни Ички ишлар фаолияти, тизимида мавжуд муаммо ва камчиликлар, истиқболдаги вазифаларга бағишланган видеоселектор. Тошкент 2017-йил Поста.

4. ИИВнинг 2017-йил 12-июлдаги 151-сонли буйруғи.Т- 2017 йил

5. Ички ишлар Вазири П.Бобожоновнинг оммавий ахборат воситаларига берган интервьюсида. Тошкент 2022-йил 24-феврал Поста №9.

6. Ички ишлар органларининг профилактика хизматларининг жинойтларнинг олдин олиш фаолиятини ташкил этиш ва такомиллаштириш.Ўқув қўлланма. Ж.С.Мухторов.

7. Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти психологияси. Дарслик. ИИВ Академия.

8. И.С.Жахонгиров. Криминология. Дарслик. Махсус қисм.

9. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи // Ҳалқ сўзи. – 2017. – 19 сентябр.

10. Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг Ахборатномаси. –2022 йил Махсус 91-сон.

4.11. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг ҳалқ депутатлари Самарқанд вилояти Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясидаги нутқи // Ҳалқ сўзи. – 2022. – 10 ноябр.

12. ИИО нинг жинойтларни олдини олиш фаолиятида виктимологик имкониятларидан фойдаланиш Р.А Хатамов Т-2004 ЙИЛ 78--80 .

13. Г.А.Аванесов. Криминология и социальная профилактики. М 1980 С 459.Криминология общая часть. 2002 г.

14. З.С.Зарипов Вояга этмаганлар ҳуқуқбузарликлари учун муқобил чоралар. Ҳалқаро ҳуқуқ. Т 2022

15. Ички ишлар идораларида ислохотлар - тинчлик ва осойишталик гарови: И. Исмаилов, Ў.Х. Мухамедов, М.З. Зиёдуллаев, Ж.С. Мухтаров, Б.Э. Закиров, Д.М. Миразов, А.А. Пардиев, А.А. Матчанов, Н.Т. Исмоилов: Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси 2014 -йил

16. Криминология дарслик З.С Зарипов И.Исмаилов Тошкент-2020 –й 155-158. Б.

17. Г.А.Аванесов. Криминология и социальная профилактики. М 1980 С 459.Криминология общая часть. 2002 г.